

Ружица КЕРАМИЧИЕВА

ЛОНГИТУДИНАЛНО ИСПИТУВАЊЕ НА ГОВОРОТ КАЈ ДЕЦАТА ДО 30 МЕСЕЦИ*

1. Теоретски основи на истражувањето

Со создавањето на највисока нервна структура кај човекот, кортексот, односно со создавањето на двата центри во кортексот од кои еден е одговорен за моторната страна на говорот (Брокин центар) а другиот за разбирањето на говорот (Верникеов центар), создадени се потребните услови за развивање на говорот кај човекот. Поради тоа и денеска со право велíme дека е говорот исклучителна привилегија на човекот, бидејќи само тој е во состојба да создава знаци и да им придава значење на реалноста. Овој сложен процес на сигнификацијата, имено на создавањето и употребата на знаковите, се одвива токму во споменатите центри во кортексот.

Без правилен говорен развиток нема правилен интелектуален, емоционален и социјален развиток, поради што интересот на научниците одамна е свртен на овој феномен. Први податоци за говорот кај децата имаме во биографските студии. Од првата студија на германскиот лекар Тидеман (Tideman) од 1788 год. до студијата на англискиот психолог Валентајн (C. W. Valentine) од 1942 год. бројни истражувачи: природњаци, лекари, психолози, лингвисти и други по лонгитудинален пат следеле свои деца или деца на своите блиски роднини. Меѓутоа, без систематско набљудување и експериментално проверување, а и поради малиот и пристрасниот примерок, податоците од биографските студии се само дескрипција на севкупниот психички развиток па и на развитокот на говорот.

Со појавата на нормативните студии (од Гезеловата 1920 г. и наваму), кои со статистичката прецизност утврдуваат кога се појавува првиот збор кај децата, кој е просечниот број на зборови на определена возраст, кои се видови на зборови кои децата ги користат, која

* Овој труд се засновува врз делот од податоците од магистерската работа по наслов „Лонгитудинално испитување говора код деца до 30“ месеци“, одбрана во Белград на Филозофски факултет, група Психологија, 1979 год., под менторство на д-р Смиљаниќ.

е должина на детскиот исказ и друго, — во науката имаме попрецизни податоци за развојот на детскиот говор. Сепак ниту една од овие студии не разрешува некои теоретски дилеми и судири за природата на овој развојот. Затоа денеска научниците се враќаат на биографските студии внесувајќи во нив поголема систематичност во набљудувањето експерименти, следјќи репрезентативен примерок на деца но при тоа имајќи го предвид психолошкиот и социјалниот контекст во кој се јавува говорот кај децата. Овој вид модернизирани биографски студии даваат повеќе светлина во објаснувањето на овој феномен.

1.1. Теории на развојот на говорот

Како резултат на различни методолошки пристапи кон испитувањето на овој феномен и како резултат на постојната психолошка клима на одделни подрачја каде се развива психологијата, денес зборуваме за повеќе теории кои се обидуваат да ја објаснат природата на говорот и неговото усвојување.

За група бихејвиористички теории карактеристично е дека и говорот, како и други психички функции, го сведуваат на позната $S-R$ формула. Според бихејвиористите говорот се учи од првото обликување на гласовите, преку првиот збор, првата реченица до сложените граматички искази. Ова учење се одвива по пат на поткрепување или по пат на имитација (Смиљаниќ, 1972).

Денеска е веќе јасно во психолошката научна јавност дека бихејвиористичките теории не се подеднакво успешни во толкувањето на прелингвистичката фаза во развојот на говорот како и во лингвистичката фаза. Имено, ако овие теории можат да ја објаснат прелингвистичката фаза доста успешно, тешко можат да објаснат како детето ги комбинира зборовите во реченици според сложените граматички правила.

Како реакција на бихејвиористичките сфаќања се јавува Ноам Чомски (N. Chomsky) — лингвист, со својата генеративна трансформациона теорија, според која кај луѓето постои вродена способност за граматика која е „универзална“ за сите јазици на светот. Благодарение на таа генетичка способност, децата многу брзо и успешно го учат јазикот на својата средина и тоа правилно, граматички. Граматичките грешки кои децата повремено ги прават во предучилишната возраст („Види мамо коњови“ и слично) токму ни укажуваат на тоа како децата, несвесно формираното граматичко правило (во примеров несвесно формирано правило за множина), премногу широко го генерализираат, не познавајќи ги исклучоците во граматиката, за кои ќе се информираат во основно училиште (M. Donaldson, 1978, st. 29. N. Chomsky, 1972, st. 184).

Ваквото сфаќање на Чомски ги поттикна бројните истражувачи широм светот во барање на LAD (language acquisition device) сретството за здобивање на јазикот, барајќи ги всушност психолошките меха-

низми и операции кои стојат во основа на здобивање на јазикот. Така, под влијанието на теоријата на Чомски, шеесеттите години од овој век, се разви една нова гранична дисциплина — развојна психолингвистика. (Развој говор код детето, 1981, ст. 25, 39, и 63, Ивиќ, 1978, ст. 49). Програма на истражување на оваа млада научна дисциплина во почетокот беше примена на трансформационата граматика во анализата на детскиот говор, а потоа и на истражување на семантичката анализа на детските искази. Со ваквата програма психолингвистите набргу се судрија со когнитивистите, Пијаже (Piaget) и соработниците од женевската психолошка школа. Имено, засновувајќи го своето мислење на фактот дека децата ги користат сложените граматички операции пред да постојат за нив соодветни интелектуални операции, психолингвистите формираа своето мислење дека постои јазичка способност специјална и независна од интелигенцијата.

Според когнитивистичката теорија на психичкиот развиток воопшто, па и на развитокот на говорот, чии творец е Пијаже, детето го совладува јазикот дури откако интелектуално го организирано светот околу себе во првите сензомоторни поими и откако ја совладало константноста на објектот како и причинско-просторните и временските односи. Со други зборови, когнитивниот развиток го условува развитокот на говорот, тој нужно му претходи на говорниот развиток а самиот говор битно не влијае на когнитивниот развиток. Со говорот се искажува единствено она што детето го создало по пат на интелигенцијата, сè до периодот на формалните операции, кога говорот станува и сретство на мислењето а не само средство со кое се искажуваат мислите (Развој говор код детето, 1981, ст. 77. Ивиќ, 1978).

Когнитивистичката теза за развитокот на говорот денеска има бројни докази дека интелектуалниот развиток му претходи на говорниот развиток, но исто така постојат и некои докази кои не и одат во прилог, поради што и денеска овој судир помеѓу нативистите и когнитивистите не е завршен.

Развојната психолингвистика не само што го оставила отворен овој проблем на судирот помеѓу нативистите и когнитивистите туку и прашањето на мотивацијата за усвојување на јазикот како и природата на процесот на усвојувањето на јазикот. На некои од овие отворени проблеми успешен одговор даде психологот од нашата средина, Иван Ивиќ. Тргувајќи од учењето на Виготски (Виготскии) Ивиќ даде прифатливо толкување на појавата на симболичките функции кај децата, па и на говорот како симболичка функција (Ивиќ, 1978, ст. 140). Кај децата постои примарна потреба за социјална комуникација, што значи дека кај децата постои вродена способност за афективна врзаност (attachment) или емоционална зависност со која детето се врзува за возрасниот кој го одгледува (родители или други) што му обезбедува нормален психички и физички развиток.

Да го објасниме ова подетално. Постоенето на примерна потреба за социјална комуникација укажува на тоа дека детето е биолошки и генетички подготвено да перцепира човечки глас, и лик и ка-

ко индикација за оваа перцепција се јавува „реакција на насмевка“. Овој показател на социјалната перцепција се јавува веќе во првиот месец од животот и го поткрепува сето она однесување и грижата на возрасниот што му обезбедува на детето сигурен опстанок. Ова е водно и доказ дека помеѓу возрасниот и детето постои двонасочна емоционална врска која е исто така според Рене Зазо (Rene Zazzo, 1980, ст. 7) вродена, а не научена како што до тогаш се мислело.

Да видиме понатаму што е битно за здобивање на симболичката функција кај децата. По некој месец, возрасниот внесува во оваа афективна комуникација еден нов облик на пресемиотичка комуникација, наречена практично-ситуациона комуникација, која може да се смета за извор на симболичката комуникација. Имено, возрасниот во оваа асиметрична дијада непрекинато внесува толкувања на значењата на акциите кои се одвиваат помеѓу него и детето. Возрасниот вербално коментира сè она што го прави за детето, тој како да преведува практично ситуационата комуникација на еден јазик кој е прилагоден на детето. Така детето, врз практично-ситуационото искуство, по некое време почнува да го сфаќа значењето на предметите и акциите и тогаш кога се појавуваат и изведуваат надвор од контекстот во кој претходно ги доживувало, и за нив врзува зборови знаци. Ова е патот по кој детето го открива јазичкиот код и почнува да се служи со јазикот на својата средина.

Ова толкување укажува на важноста на превербалната комуникација со детето за нормален развој на симболичките функции кај децата. Децата кои се лишени од можноста својата примарна социјална комуникација и вродената емоционална зависност нормално да ја исполнуваат во комуникацијата со возрасните (деца кои живеат во социјална и емоционална депривација за кои не известуваат Колухова, 1972 — Koluchova, Кертис, 1974 Cirtis, Масон-Масон, во книгата на Ивик 1978 ст. 156) не ги развиваат симболичките функции, делуваат како ретардирани деца во секој поглед.

Ивик исто така успешно се обидел да ја реши расправата помеѓу нативистите и когнитивистите околу тоа дали на говорниот развој му претходи интелектуалниот или обратно. Тој укажува на фактот дека помеѓу говорот и когнитивниот развој постои кружна каузалност која е најнапред едносмерна, односно когнитивниот развој влијае врз развојот на говорот а обратно влијание нема, но по развојот на симболичкиот систем, посебно говорот, тој повратно влијае врз развојот на мислењето (Ивик, 1978, ст. 296). Врз ваквата поврзаност на мислењето и говорот можеме да ја објасниме нивната заедничка улога во така високи дофати на човековото сознание каде доаѓа до такви откривања кои не можат да се перцепираат (атом, јон. . .) и кои со помош на говорот се фиксираат и понатаму служат за уште постројкуирани односи на врвните сознанија на човековиот ум, за понатамошна ментална обработка, така што улогата на говорот не е само во изразувањето па мислите туку и во создавањето на нови мисли.

1.2. Сознанија од досегашните истражувања на развитокот на говорот

1.2.1. Прелингвистичка фаза

Според зборовите на чешкиот психолингвист Јан Пруха (Jan Prucha, 1973) во Советскиот Сојуз овој период во развитокот на говорот не е многу испитуван, но сепак од тоа што е испитувано произлегува јасно дека биолошките фактори во здобивањето на говорот како и во менталниот развиток воопшто не се негираат, иако акцентот е ставен врз срединскиот фактор и учењето. Ваков апликативен и педагошки став на советските научници се гледа во секој пишан збор и во секој учебник, особено ако тој е наменет на воспитувачите (Аскарина и Пчелованова, 1939, Аскарина и др. 1969, Ољашникова 1966, Мухина 1975.).

Маркова (А. К. Маркова 1973) во својата периодизација на психичкиот и говорниот развиток вели дека првата година од животот на детето е период на доенчето а развитокот на говорот оди преку гугањето, појавата на слоговите, нивното удвојување и најпосле брборњето.

Конова (Конова, 1968) заклучува врз основа на експериментирањето дека кај деца стари од два до дванаесет месеци гласовните реакции се во тесна врска со социјалната комуникација на децата со возрастните. Имено, гласовната продукција е најбогата кога децата се во комуникација со возрастните, помала ако се тие во комуникација со другите деца и најмала кога се оставени сами со играчките. Во оваа студија е исто така забележано дека вокалната продукција е послаба кога кај децата се појавуваат нови облици на движење. Оваа појава е позната како алтернативност во детскиот развиток.

Запорожец, Лисина и други во зборникот на трудови од 1974 година наведуваат неколку истражувања поттикнати од Зазо, Шпиц и Болби (Zazzo, Spitz, Boulby) кои се однесуваат на појавата и развитокот на непосредна социо-емоционална комуникација на возрастните со децата во текот на првата година од животот. Во зависност од постигнатата рана комуникација со децата, успешно се одвива и прелингвистичката фаза кај децата.

Љубинскаја и други (1971) наведуваат дека децата во оваа прелингвистичка фаза реагираат на кратки реченици или говорни фрази како „Каде е мајка ти“ и слично, како на единица на говорот, од која сè уште не се издвоени одделни зборови според своето значење. Надвор од определената ситуација, која подразбира познато лице и секогаш иста интонација на гласот, детето не ќе реагира на вакви реченици. Дури во втората година, во лингвистичката фаза доаѓа до практично-ситуационата комуникација, во која детето успева постепено да ги издвојува зборовите од фразите (Колцова 1973), Повеќето деца дури ни

при поаѓањето во училиште не се свесни дека говорот може да се разложи на зборови а зборот на гласови кои можат да се обележуваат со букви (M. Donaldsson, 1978, ст. 91 и 102).

Штерн, (William Stern, 1928) познат детски психолог зборува за гласовната експанзија во првите месеци, за разбирањето на говорот во познати ситуации, за ономатопеја односно за зборови кои настанаа врз основа на природната врска помеѓу гласот и неговото значење („ав—ав“ за куче, „тик—так“ за часовник итн). Овие природни симболи исти се за сите деца без оглед на нација и раса, вели Штерн.

Мекарти (McCarthy, 1954) врз основа на резултатите од Бејли Билер, Пирли и др. (Bayley, Buhler, Schtrly) наведува дека децата од 9 месеци почнуваат да ги имитираат и моторно и вербално возрасните и дека од оваа имитација се развива говор. Таа вели дека и глувите деца вокализираат, но дека не брбораат бидејќи не се во состојба вербално да имитираат ниту себе, ниту возрасните. Таа исто така наведува дека децата во втората половина од првата година веќе го разбираат говорот на возрасните, односно едноставните реченици со кои им се обраќаат возрасните, а пред тоа дека ги разбираат гестовите.

Во нашата средина Смиљка Васиќ (1975), опишувајќи го периодот на новороденчето и доенчето, исцрпно се задржува на гласовната анализа на детската вокализација.

1.2.2. Лингвистичка фаза

Според споменатата периодизација на Маркова, лингвистичката фаза трае до 3 година и се карактеризира со предметно-операциона активност.

Кољцова (Кољцова, 1973) пишува за тоа како дете учи да не разбира, а своите заклучоци често ги поткрепува со експерименти, кои ги вршела во лабораторијата на Физиолошкиот институт во Москва. Таа зборува за тоа како детето учи да ги издвојува зборови од познатите фрази („Каде е часовникот?“) и од секојдневните активности околу него. Тоа е типична практично-ситуациона комуникација по пат на која зборовите отргнати од одредени активности добиваат свое сопствено значење и почнуваат самостојно да живеат. Резултатите од лабораторијата потврдија дека за развитокот на говорот се одговорни челниот и темениот дел од мозокот.

Во експериментите на Љамина, пишува Кољцова, деца стари од 20 до 22 месеци поуспешно ги учат имињата на предметите ако можат со тие предмети и да се поиграат отколку ако само слушаат за тие имиња од експериментаторот. Врз основа на биоелектричната активност на мозокот, пишува Кољцова, се знае дека секоја активност: визуелна, звучна и тактилна, предизвикува зголемено дразнење на моторната зона на кортексот, бидејќи тука се соединуваат нервните импулси од сите чулни органи. Поради тоа, активното занимавање со предмети, чии имиња треба да се учат, ги зголемува визуелните и актустичните осети за тој предмет и помага за нивното поврзување во единствената целина.

Лабораториските наоди на Кољцова потврдени се со експериментите на Попова (Попова, 1968) и Елагина (Елагина, 1977). Така Елагина вели дека деца стари година и пол учат нови зборови во експериментална ситуација најнапред ориентирајќи се на предметот чие име треба да го научат потоа на испитувачот и најпосле на новиот збор. На овој начин усвоен збор исто така е добро усвоен како да течел овој процес спонтано, а не експериментално. Елагина заклучува дека за успешно совладување на говорот кај децата е потребна комуникација на децата со возрасните.

Откако детето го совладало првиот збор, својот речник го збогатува со познатиот тип на прашања: „Што е ова?“. Во текот на втората година неговиот говор е сè уште ситуационен, што значи дека е разбирлив во контекстот на целата социјална и психолошка ситуација. И таков вид на говорот, како што вели Виготски (Виготски, 1977, ст. 348), е социјален по својата функција.

Мекарти (1954) дава еден преглед на разни временски сфаќања за усвојување на првиот збор. Така, Терман и Билер наведуваат дека децата на 11 месеци го усвојуваат првиот збор, Гезел, Бејли, Томпсон и Кател на 12 месеци, Грифитсова на 9 месеци. Кај нас Смиљка Васиќ (1962) ја наведува просечната возраст од 16 месеци и тоа за девојчињата 14 месеци а за момчињата 17 месеци. Нејзиното истражување е правено врз основа на сеќавањата на мајките.

Првиот збор по мислењето на Штерн и современите психолози и психолингвисти, има значење на реченица. Во длабочката структура на едночлениот исказ, според психолингвистите, има многу повеќе отколку во површинската структура која се слуша. Детето, според нив, е јазички компетентно, но поради помнењето во неговиот површински исказ недостасува она што се наоѓа дво длабината на исказот (Ивиќ, 1978).

Откако ќе има неколку зборови во својот речник, осумнаесет месечното дете прави своја прва реченица. (Развој говорот код детата, 1981, ст. 39). Во почетокот тоа е проста јукстапозиција на два збора, на две лексички единици, но само по некоја недела тоа е вистинска интелектуална комбинација на два збора во реченица. Во двочлениот исказ веќе може да се насети и некое правило кое детето систематски го користи, што ги наведе психолингвистите да пишуваат граматика на одделни деца (Развој говорот код детата, 1981, ст. 63). Иако ваквата постапка нема некоја поголема смисла сепак укажува дека говорното однесување не може да се објасни со С—Р шема, како што прават бихејвистите.

Во една лонгитудинална студија од Катарина Нелсон од 1973 год. (според Н. Вее, 1975) анализирани се видови на зборови и нивната зачестеност во речникот на предучилишното дете. И според овој автор децата најмногу ги користат во својот говор именките и глаголите.

Според Хелен Би во 60-те години во истражувањата од областа на развитокот на говорот кај децата, акцентот се става врз изучувањето на граматиката кај децата (Развој говорот код деца, ст. 155 и

63), а 70-те години акцентот се става врз семантиката (Развој говорa код деца, 1981, ст. 171). Истиот автор смета дека значењето на зборовите кај секое дете е специфично, индивидуално и дека зборовите од втората година добиваат свое симболичко значење. Помалите деца зборовите не ги користат како симболи туку како делови од стварноста. Така, првиот збор „мама“ во самиот почеток на употребата детето не го изговара во отсуство на мајката бидејќи тој збор е дел од мајката и има значење на пријатно чувство.

1.2.3. Индивидуални и средински детерминати на развитокот на говорот

За влијанието на индивидуалните и срединските фактори врз развитокот на говорот кај децата во оваа рана возраст, најмногу информации даваат лонгитудиналните студии Берклиската, Харвардската, Фелсовата и други (Honzik M. 1963, 1967, 1972, 1973, Kagan, M. H 1966, Fichorn D. 1971).

За полови разлики во говорот може да се најде податок во споменатите студии, кај Штерн, Мекрти, Љубинскаја и други. Имено, постои верување дека вербалната способност е привилегија на женскиот род. Дури во поновата американска психолошка литература (Смиљаниќ, 1978) може да се најде податок дека вербалната способност е фактор на женскиот пол, а специјалната способност на машкиот пол. Во Бејлиевата лонгитудинална студија вербалните ајтеми кај девојчињата корелираат со IQ скоро сè до 26 година, а кај момчињата само до 3 години. Едно поново истражување на Шахтер (Schachter и други, 1978) организирано по принципот и методологијата на Мекрти од 1930 година, покажа дека девојчињата се понапредни во учењето на јазикот од момчињата.

Меѓутоа, некои испитувања кај нас врз основа на податоците од првата и втората Белградска ревизија на Бине-Симонова скала (Смиљаниќ, 1978) покажаа дека статистички значајни разлики помеѓу половите нема и дека не може да се зборува за вербалниот фактор како фактор на женскиот род, особено не со органска основа во мозокот.

Во каков однос се вербалните способности и интелигенцијата и денес не е сосема јасно, но уште од Терман па до денес се верува дека е овој однос значаен. Имено, Терман во својата студија во која го следел развитокот на надарени деца нашол дека деца со IQ над 140 прозбореле со 11 месеци или 4 месеци порано од просечните деца. Меѓутоа, меѓу надарените деца имаше и такви кои не прозбореле сè до својата втора или трета година. Така не може да се тврди дека децата кои подоцна прозборуваат мора да бидат ретардирани.

Што се однесува до срединските фактори тие во литературата најчесто се определуваат со образованието и професијата на родителите. Податоците добиени од лонгитудиналните студии и податоци бележени од Штерн, Билер, Мекрти, Чутуриќ (1971) како и податоците

добиели во една наша студија од 1974 год. (Керамичева, Јовева) покажуваат дека постои извесна зависност помеѓу менталниот и говорниот развој и тоа од 15 месеци и понатаму.

Кај Штерн, Мекерти и другите може да се сретне податок дека и редот на раѓањето во семејството, може да биде фактор на говорниот развој. Според нив, помалите деца се во подобра положба од првородените, бидејќи можат да учат да зборуваат од нив. Единците се во тој поглед во супериорна положба бидејќи имаат повеќе контакти со родителите.

Како средински фактор земен е и податокот кој го негува детето: мајката, некој друг или детето се носи во јасли. Во советската литература има полно препораки за негување на децата во детските институции. Така Љубинскаја вели дека деца кои посетуваат јасли, подобро зборуваат од нивните врстници чувани во семејства.

Во една студија од Унгарија (Sege 1973) стои податок дека децата подобро соматски се негуваат и напредуваат во семејствата додека на психичкиот план подобро се развиваат деца кои одат во јасли. (психичкиот развој на деца мерен е со Гезелов развоен тест).

2. Проблем хипотези и варијабли на истражувањето

Проблем на нашето истражување е вербалниот развој на децата од раѓањето до 30 месеци старост. На стандардизиран начин, преку развојниот тест на Ненси Бејли (Nancy Bayley)к, се следи развојот на вокалниот активен говор од прелингвистичката и лингвистичката фаза и тоа преку вокализацијата, појавата на првот збор, првата реченица, преку именување на предмети и слики. Исто така се следи и невокалниот, пасивен говор преку задачи на вербално разбирање.

Хипотези во нашето истражување се:

1. Развојот на говорот кај децата зависи од некои индивидуални фактори: полот на децата и нивниот ментален развој.

2. Развојот на говорот кај децата зависи од некои средински фактори како: социо-економскиот статус на семејството (до кои дојдовме преку варијаблите старост и образование на родителите), социјалниот поттик на развојот на говорот [што значи а) детето го негува мајка бидејќи таа не работи, б) детето го чуваат во јасли бидејќи мајката работи, и г) детето го чуваат другите, најчесто бабата, бидејќи мајката работи] и од редот на раѓањето на детето во семејството.

Зависни варијабли во истражувањето: Од 163 ајтеми, колку содржи Менталната скала од „Бејли скали на детскиот развој“, 26 ајтеми го испитуваат говорен развој. Овие ајтеми се зависни варијабли во нашето истражување. Ги прикажуваме групирани според функциите кои ги мерат во говорниот развој.

„Г“ вокализација

- 13. вокализира еднаш или два пати,
- 21. вокализира четири пати
- 30. вокализира два различни слога,

„Г³“ вокализација и зборови

- 55. ги вокализира расположенијата,
- 79. вокализира четири различни слогови,
- 85. кажува „да — да“ и слично,
- 101. брбори изразито,
- 113. кажува два збора,
- 127. користи зборови да каже што сака,
- 136. реченица од два збора,

„Н“ вербално разбирање

- 84. слуша селективно познати зборови,
- 89. реагира на вербална молба,
- 94. на забрана се инхибрира,
- 106. ги имитира зборовите,
- 117. покажува кондура или друга облека или своја играчка

„Г“ именување на предмети

- 124. именува еден предмет,
- 138. именува два предмети,
- 146. именува три предмети.,

„В“ именување и покажување на слики

- 130⁰ именува една слика,
- 132. покажува три слики,
- 139. покажува пет слики,
- 141. именува три слики,
- 148. покажува седум слики,
- 149. именува пет слики,

„З“ предлози

- 158. разбира два предлози ,
- 163. разбира три предлози.

Независни варијабилни во истражувањето: Во нашето истражување одбравме некои индивидуални, биолошки и средински, социјални варијабилни како независни варијабилни. Индивидуални варијабилни се пол и ментален развој на нашите испитаници. Средински варијабилни се: старост на двата родитела, образование на двата родитела, средински поттици на развојот на говорот [(а) детето го чува мајка, (б) детето го носат во јасли, (г) детето го чуваат други лица] и последната независна варијабилна е редот на раѓањето на детето во семејството.

2.1. Методологија на истражувањето

Нашата работа се засновува врз еден мал број податоци во контекстот на една лонгитудинална студија со наслов „Физички и психомоторен развиток на деца во Скопје“¹. Носител на студијата беше Заводот за ментално здравје на деца и младици во Скопје, а учесници беа Клиниката за дестки болести и Клиниката за акушерство и гинекологија во Скопје и Одделението за здравство со Националниот центар за статистика во здравството на владата во САД. Целта на проектот беше испитување на физичкото и психомоторното растење на децата од раѓањето до 3 години заради создавање норми и стандарди за биометриски и психофизички параметри карактеристични за нашите етнички и геоклиматски услови.

Примерокот го сочинуваат деца од 0 до 3 години, од македонската националност, со постојано живеење на градското подрачје на Скопје. Примерокот од 469 деца е случаен и репрезентативен од здраво родени деца на нашата клиника од 15. II. 1974 до 15. II. 1975 год. Должни сме да напоменеме дека поради флукуацијата на деца состојбата на примерокот беше следната. Од вкупно 469 деца:

231 дете ги имаше сите планирани прегледи,

107 деца неуредено доаѓаа на испитување, а

131 дете не дошло ниту еднаш на испитување.

Поради ова, бројот на децата во нашето испитување е 231. Тоа се деца што ги имаат сите психолошки, педијатриски антропометриски и другите планирани прегледи.

Техника на истражувањето: Во психолошкиот дел на работите во проектот беа користени таканаречените беби-тестови од американскиот автор Ненси Бејли (Bailey scales of infant development). Бејлиевите скали на детскиот развиток се засновани врз некои поранешни форми кои сега веќе не се употребуваат (California First year Mental Scale — 1933 год. California Preschool Mental Scale 1934 год. i California Infant Scale of Motor Development — 1936 год).

По три ревизии на оваа скала (1958, 1960 и 1969 год.) е усвоена форма на тестот кој содржи три скали: ментална скала, моторна скала и скала на детското однесување. Во целост, Бејлиевите скали ги надминуваат поранешните развојни скали или беби-тестовите, кои го мереа, главно, сензомоторниот и перцептивниот развиток на децата.

Менталната скала од Бејли тестот (што ја користевме во овој труд) го мери, покрај сензорно-перцептивните дискриминации, раното јавување на „константноста на објектот“, помнењето, учењето, како и способноста за решавање на проблеми. Исто така, оваа скала ја мери вокализацијата и почетната вербална комуникација. Резултатот од примената на менталната скала се изразува со стандардизиран скор, наречен индекс на менталниот развиток ИМР.

¹ Тоа е проектор бр. 02-657-ПЗЗФ-41 од 1.V. 1973 год. прифатен преку Заводот за техничка соработка во Белград.

За да се истакне вредноста на скалите битно е да се напомене дека коефициентите на релијабилноста се во иста мера статистички значајни како и кај Векслеровиот и Станфорд — Бинеовиот тест (над 0,80).

Поетапката во истражувањето: Бидејќи резултатите од пилот студијата (што траеше 3 месеци) укажаа на добра организација на проектот и увежбаноста на екипата (психолози, педијатри и медицински сестри) студијата почна на 15. 2. 1973 год. Во текот на првата година децата беа испитувани на секои три месеци (3, 6, 9 и 12 месеци), а во другите две години на 6 месеци (на 18, 24, 30 и 36 месеци). Испитувањето се изведуваше во точни временски интервали со дозволена толеранција од пулс (минус) три дена.

3. Резултати и дискусија

3.1. Анализа на вербалните задачи

Задачите групирани под кодот „Г“ ги означуваат почетоците на говорниот развој кај децата, назначени како „вокализација“.

Под задачата: „Вокализира еднаш или два пати“ се подразбира различната вокализација на детето како продукција на гласови од грлото, гугање, здивнување, врискање и дување на меурчиња. Според „Белџи скали на детскиот развој“ американските деца вокализираат на овој начин просечно (50%) во првиот месец а сите деца (100%) вокализираат до третиот месец. Во задачата „Вокализира барем четири пати“ се подразбира зголемен број на ваква вокализација, што американските деца го чинат просечно на месец и по а сите до 5-от месец. Нашите деца на три месеци старост, кога за првпат доаѓаат на преглед, вокализираат на овој начин 100%, што покажува на нивна мала предност.

Под задачата: „Вокализира два различни слога“ се подразбира дека детето изговара слогови како „гу“, „ла“, „ма“ и слично во текот на тестирањето, спонтано како продукт на слободна вокализација. Испитувачот до овој податок треба да дојде по пат на опсервација на детето во текот на испитувањето. Американските деца просечно вокализираат слогови на два месеци, а 100% дури со 5 месеци. Нашите деца на три месеци вокализираат слогови 90,93% а сите деца вака вокализираат на 6 месеци кога доаѓат на вториот преглед. Тие најверојатно вака вокализираат и пред 6 месеци, но ние за тоа немаме податок поради природата на испитувањето.

Следната група задачи кодирана е со кодот „Г³“ и подразбира задачи сè уште од областа на вокализацијата, но од повисок степен како и појавување на зборови, имено почеток на лингвистичката фаза во говорниот развој.

Задачата: „Ги вокализира расположенијата“ подразбира експресивна вокализација на детето која потсетува на вокализацијата на задоволство, незадоволство и лутина. Американските деца оваа задача просечно ја изведуваат на 4 и пол месеци а сите на 8 месеци старост. Нашите деца нешто порано, на 6 месеци, 100% ги вокализираат своите расположенија.

До оваа задача испитувачот доаѓа по пат на опсервација на детето во текот на социјалната партиципација за време на тестирањето

Задачата: „Вокализира четири различни слогови“ подразбира јасно продуковани повеќе различни слогови кои детето ги испушта во текот на играта, односно тест ситуацијата. Истите може и мајката да ги „извлече“ од детето. Американските деца ова го прават просечно во 7 месец, а 100% до 10 месец. Нашите деца на 6 месеци дури почнуваат со ваквата вокализација, додека на 9 месеци вокализираат 97,98%. До 10 месец и тие би се однесувале како и американските.

Задачата: „Вели да-да и слично“ подразбира говорна продукција на слогови кај децата, при што овие слогови немаат значење на зборови. Неупатените родители првите удвоени слогови обично погрешно ги толкуваат како први зборови. Американските деца оваа го прават просечно скоро со 8 месеци, а 100% со 14 месеци. Нашите деца на својот трет преглед, на 9 месеци, ова го прават 66,7% а на четвртиот преглед, 12 месеци, 100%.

Задачата: „Брбори изразито“ подразбира експресивно вокално извиткување на гласот со кое детето го придружува покажувањето на предметите околу себе или ја имитира конверзацијата на возрасните. Американските деца ова го прават просечно на 8 месеци, а 100% на 18 месеци. Нашите деца на 12 месеци ова го прават, 86,6%, а на 18 месеци 100%.

Задачата: „Кажува два збора“ подразбира кажување на секој збор на детето кој добро е применет на објекти или ситуации околу него, што укажува на тоа дека зборовите имаат значење за детето. Со оваа задача почнува бележење на лингвистичката фаза во вокалниот развиток кај децата. Интересно е да се напомене дека менталната скала не го одбележува појавувањето на првиот збор кај децата, како другите развојни скали. Американските деца кажуваат два збора со значење просечно на 14 месеци, а 100% на 23 месеци. Многу малку нашите деца — 28,6% на 12 месеци кажуваат два збора, но на 18 месеци тоа го чинат скоро сите — 98,7%.

Задачата: „Користи зборови да каже што сака“ подразбира зборовите како „опа“, „долу“ и слично изговорени со заповеден тон и придружени со гестови. Американските деца вака комуницираат просечно со 19 месеци, а 100% со 27 месеци. Нашите деца се, како и досега, нешто малку подобри и на 18 месеци на овој начин контактираат со возрасните 60,2%, а на 24 месеци 100%.

Задачата: „Реченица од два збора“ подразбира дека детето е во состојба да состави два збора со значење заедно. Испитувачот треба да биде сигурен дека ова не е проста јукстапозиција на два збора туку вистинска интелектуална комбинација на два збора во реченицата. Кажувањето на реченицата во втората смисла може да се препознае ако детето малку подзастанува при комбинацијата на два збора, што укажува на менталната комбинација. Американските деца прават рече-

ница просечно со 20 месеци, а 100% со 30 месеци: Нашите деца веќе со 18 месеци кажуваат ваква реченица 92, 6%, а на 24 месеци кажуваат сите.

Следната група на задачи кодирана е со кодот „Н“ и содржи задачи кои укажуваат на вербално разбирање кај децата. Овие задачи се од пасивен, невокален говор, кој на оваа рана возраст па и подоцна му претходи на активниот, вокалниот говор. Како знак дека детето вокално разбира следат активности кои детето е способно да ги прави во знак на разбирање на говорот.

Под задачата: „Слуша селективно познати зборови“, по пат на опсервацијата, се забележува дали детето со изразот на лицето, со било каква вокализација или со имитирање на зборови ги слуша зборовите како „мама“, „маче“ и слично. Американските деца реагираат на познати зборови просечно со 8 месеци, а 100% со 14 месеци. Нашите деца со 9 месеци реагираат само 77,59%, а со 12 месеци реагираат сите.

Задачата: „Реагира на вербална молба“ подразбира било каква активност на детето која е изведена на вербалната молба на испитувачот, а не на неговите гестови. Така на молбата: „Ајде прави таши-таши“ детети чука со рацете, на прашањето: „Каде е часовникот?“ и слично, детето одговара со покажување. Американските деца просечно со 9 месеци реагираат на овој начин, а 100% со 14 месеци. Нашите деца на 9 месеци реагираат 45,02%, но до 12 месеци така реагираат сите.

Под задачата: „На забрана се инхибира“ се подразбира дека детето реагира на остри зборови на испитувачот „Не, не!“ кои му се упатуваат кога става нешто во уста или прави некоја недозволена активност. Американските деца умеат да се инхибраат на забрана просечно со 10 месеци, а 100% со 12 месеци. Нашите деца тоа го прават на 9 месеци само 30% додека за многу кратко време, на 12 месеци, тоа можат сите.

Под задачата: „Ги имитира зборовите“ се подразбира дека детето во текот на испитувањето имитира некои зборови на испитувачот или мајката. Според „Бејли скали на детскиот развиток“ американските деца просечно го имитираат говорот на возрастите на 12 месеци, а 100% на 18 месеци. Нашите деца, исто така, просечно ги имитираат возрастите на 12 месеци, а 100% на 18 месеци.

Под задачата: „Покажува чевел или друга облека, или играчка“ се подразбира дека детето е способно на прашањето: „Каде ти се чевлите?“ или слично, да одговори со покажување или со поглед. Американските деца просечно се во состојба да реагираат на вакви прашања на 15 месеци, а 100% на 23 месеци. Нашите деца на 12 месеци само што почнуваат да реагираат на овој начин (13,9%), додека на 18 месеци веќе сите одговараат на оваа задача.

Со кодот „Т“ означени се задачи кои обележуваат напредок во лингвистичката фаза. Имено, овие задачи ни покажуваат како расте детскиот речник. Тој се богати, како што гледамс, најнапред со имињата на предметите со кои детето секојдневно доаѓа во допир. Тоа се

толка, часовник, молив, ножици, и чаша. Во задачите од овој тип на детето најнапред му се покажува предметот, а потоа се наведува детето преку играта да го именува предметот.

Задачата: „Именува еден предмет“ американските деца просечно ја решаваат со 18 месеци, а 100% на 27 месеци. Нашите деца, исто така, ја решаваат оваа задача просечно на 18 месеци, а 100% на 24 месеци.

Задачата: „Именува два предмета“ американските деца ја решаваат просечно со 21 месец, а 100% со 30 месеци. Нашите деца веќе на 24 месеци ја решаваат 93,52%, а на 30 месеци ја решаваат сите.

Задачата: „Именува три предмети“ американските деца ја решаваат просечно со 24 месеци, а за 100% немаме податок, бидејќи „Бејли скали за детскиот развиток“ се применливи само за деца до 30 месечна возраст, а оваа задача не ја решаваат сите деца до оваа возраст. Нашите деца на оваа задача, како и на сите до сега, се нешто малку подобри, па веќе на 24 месеци оваа задача ја решава голем процент на деца -73, 24, на 30 месеци 94,8%, што значи скоро сите.

Следните задачи се групирани со кодот „В“ и значат именување и покажување на слики. Како што гледаме, детскиот речник се богати и со имиња на симболичкиот материјал, што веќе укажува на поголема ментална способност на детето. Од детето се очекува да го препознае предметот на сликата и на прашање да го покаже или да го именува. Покажувањето на сликата укажува на пасивен говор кој и овој пат е побогат од активниот говор. Сликите кои детето треба да ги именува или посочува се: куче, чевел, чаша, куќа, часовник, знаме, звезда, лист, чанта и книга.

Задачата: „Именува една слика“ американските деца ја решаваат просечно со 18 месеци, а 100% со 27 месеци. Нашите деца просечно ја решаваат со 18 месеци, а 100% со 24.

Задачата: „Покажува три слики“ американските деца ја решаваат просечно со 18 месеци, а 100% со 28 месеци. Нашите деца исто се снаоѓаат на оваа задача.

Задачата: „Покажуваат пет слики“ американските деца просечно ја решаваат со 21 месец а за тоа кога сите ја решаваат оваа задача немаме податок од веќе објаснетата причина. Нашите деца се нешто подобри. На 18 месеци оваа задача ја решаваат 26,2%, на 24 месеци 97,4%, а на 30 месеци ја решаваат сите деца.

Задачата: „Именува три слики“ американските деца ја решаваат просечно на 22 месеци, а кога ја решаваат сите немаме податок. Нашите деца на 24 месеци ја решаваат 98,9%, а на 30 месеци 98,7%.

Задачата: „Покажува седум слики“ американските деца ја решаваат околу 24 месеци просечно, а за 100% немаме податок. Слично се однесуваат и нашите деца, на 24 месеци 65,8% ја решаваат оваа задача, а на 30 месеци 92,6%.

Последната задача од овој код: „Именува пет слики“ американските деца просечно ја решаваат на 25 месеци а другиот податок исто станува од познати причини. Слично и нашите деца просечно ја решаваат задачата на 24 месеци, а на 30 месеци само 85,3%.

Последната група на задачи кодирана е со кодот „3“ и обележува познавање на предлози кај децата. Пред детето се става некаква играчка и му се вели да ја стави коцката *на* играчката, *во* играчката, *под* играчката и *позади* играчката.

Задачите: „Разбира два предлога“ и „Разбира три предлога“ се според прирачникот за тестот тешки и за американските деца, на просечно тие ги решаваат на 28 и 30 месеци. И на нашите деца овие задачи беа тешки дури и потешки отколку за американските деца така што втората задача на 30 месеци ја решаваат само 14,7% деца.

Како што гледаме од оваа анализа на податоците нашите деца во споредба со американските деца се нешто малку подобри, но на еден мал број задачи се исти или другите се подобри. (Во нашата студија не учествуваа децата кои имаа проблеми во пренаталниот период). Затоа може да се каже дека говорниот развиток на нашите деца тече исто така како што е познато во литературата.

3.2. Дистрибуција на сирови вербални скорови

Кога за секој испитаник ги собравме позитивно решени вербални скорови на посочените вербални ајтеми од Менталната скала добивме за секој субјект еден сиров вербален скор. Овие скорови нормално се дистрибуираа на 9, 12 и 30 месеци, поради што само овие дистрибуции ги користевме во понатамошната статистичка обработка. Дистрибуциите од останатите месеци немаа облик на нормална крива, што не беше случај со дистрибуциите на менталните скорови¹ кои имаа на сите месеци нормална расподелба. Ваквото дистрибуирање на менталните и вербалните скорови напoлно се подразбира поради тоа што тестот е правен за мерење на менталните способности кај децата, а вербалните ајтеми се само дел од овој тест.

3.3. Однос на вербалните скорови и некои индивидуални фактори

Бидејќи дистрибуциите на вербалните скорови на 9, 12 и 30 месеци беа унимодални и доста симетрични ние ги користевме вербалните скорови на тие возрасти како континуирана варијабла. Значи, на шата зависна варијабла, што ја сочинуваат вербалните скорови е континуирана варијабла. Зависната варијабла сме ја корелирале со некои независни варијабли, најнапред со полот на децата. Бидејќи полот на децата е изворно дихотомна варијабла користевме поинт бисериски коефициент во искажувањето на односот помеѓу овие две варијабли.

¹ Ова е изложено во прилогот „Менталниот развиток на децата од раѓање до 30 месеци“, Просветно дело, 5—6, 1981 год.

Добиените коефициенти на 9, 12 и 30 месеци се следни:

9 месеци	12 месеци	30 месеци
$r_{pbi} = 0,07$	$r_{pbi} = 0,14$	$r_{pbi} = 0,13$

Како што се гледа коефициентите се мошне ниски и покажуваат дека помеѓу полот на испитаниците и нивните скорови нема никаков однос, ниту предност на еден од половите.

Потоа вербалните скорови ги корелиравме со менталниот разв-иток на нашите испитаници. Бидејќи овој пат и двете варијабли ни се континуирани, употребивме Пирсонов образец и тоа два пати, еднаш заедно со сите скорови од Менталната скала, а друг пат само со чисто менталните скорови од кои ги изведовме вербалните ајтеми.

Добиените корелации се следни:

	9 месеци	12 месеци	30 месеци
г-помеѓу вербал. и ментал. скор.	$r = 0,65$	$r = 0,69$	$r = 0,67$
г-помеѓу вербални и ментални без вербалните скорови	$r = 0,40$	$r = 0,48$	$r = 0,57$

Како што се гледа коефициентите во двата случаи се значајни поради што со право можеме да зборуваме за тесната поврзаност на вербалниот и менталниот развиток.

3.4. Однос на вербалните скорови и некои

средински фактори

За да видиме дали возраста на родителите е во однос со вербалниот развиток на нивните деца, применивме Пирсонов коефициент и ги добивме следните корелации:

	9 месеци	12 месеци	30 месеци
возраста на мајката	$r = 0,08$	$r = 0,06$	$r = 0,09$
возраста на таткото	$r = 0,03$	$r = 0,001$	$r = 0,08$

Коефициентите на корелација се толку мали што воопшто не можеме да зборуваме за некаков однос на овие две варијабли.

Имавме доста причини да поверуваме дека образованието на родителите поинаку ќе се однесе со вербалниот развиток на децата. Менталниот развиток на децата високо корелира со оваа варијабла¹.

¹ Изложено во споменатиот прилог.

Бидејќи овој пат независната варијабла не е континуирана применливе „С“ коефициент на корелација и ги добивме следните корелации:

	9 месеци	12 месеци	30 месеци
образованието на мајката	$C = 0,19$	$C = 0,22$	$C = 0,18$
образованието на таткото	$C = 0,14$	$C = 0,25$	$C = 0,23$

Нашето очекување не беше без причини. Образованието на родителите корелира со вербалниот развој на децата иако треба да се забележи дека менталниот развој корелира многу повеќе.

Што се однесува до варијаблата наречена социјален поттик на развојот на говорот. „С“ коефициентите на корелација се следни:

	9 месеци	12 месеци	30 месеци
	$C = 0,14$	$C = 0,25$	$C = 0,18$

Коефициентите на корелација се мали и не укажуваат на тоа дека говорниот развој на децата зависи од тоа каде и кој ги негува. Под еднакво влијание на говорниот развој имаат трите вида на социјалниот поттик.

Што се однесува до последната варијабла, редот на раѓањето на децата и нејзиниот однос со вербалните способности, применувајќи го „С“ коефициентот ги добивме следните корелации:

	9 месеци	12 месеци	30 месеци
	$C = 0,15$	$C = 0,22$	$C = 0,15$

Како што гледаме коефициентите се мали и за сега, имено на оваа возраст, не укажуваат на поврзаноста на редот на раѓањето на децата во семејството со вербалните способности на децата. Подоцна, во предучилишниот период овој однос ќе биде позначен, според податоците од литературата.

3.5. Развојот на говорот врз основа на резултатите на некои поединци

Досега ги користевме нашите податоци во смисла на трансферална постапка не искористувајќи ги доволно можностите на лонгитудиналната метода. Респектирајќи ја критиката на Рене Зазо на XXVIII меѓународен конгрес на психолозите во Москва 1966 год. упатена на хоризонталната постапка, да се обидеме нашите податоци да ги согледаме и на поинаков начин. Имено, Зазо велеше: „Фактот дека определениот примерок се испитува два или повеќе пати пати не е доволен за лонгитудиналната метода“. Според Зазо понатаму, за да се „фати“

еден процес во неговата генеза потребен е мал примерок врз кој ќе се испитува еден сосема мал сегмент на развитокот и тоа не по пат на тестовите „дврсти инструменти со точно определени поими“, туку по пат на повеќекратно слободно набљудување, повремено применувајќи експерименти, како што тоа го правea Пијаже, Валон и други.

Се разбира дека оваа критика не може да се упати на нашиот проект во целина бидејќи, како што на почетокот беше речено, тој има за цел да го следи физичкиот и психичкиот развиток на деца до 3 год. што значи дека тој претставува една нормативна студија. Меѓутоа, врз податоците кои се обработуваат во оваа теза, може да се прифати и поинаков начин на обработката, имено, може да се следи говорниот развиток преку некои индивидуални случаи. Согледувајќи ги податоците на овој начин делумно се запазува критиката на Зазо и се од бегнува набљудувањето на говорниот развиток преку статистичките закони при кои се губи посиднецот.

За индивидуалната анализа на говорниот развиток одбравме три случаи кои во текот на сите седум испитувања покажаа доследно најслаби резултати на менталните способности и три случаи кои покажаа најдобри резултати на менталните способности.

Нивните ментални способности прикажани преку Индексите на менталниот развиток ИМР, дадени се во табелата бр. 1.

Таб. бр. 1

Месеци	Просечни ИМР целиот примерок	Просечни ИМР на поединците	
		слаби	добри
3	112,99	99	126,6
6	104,3	93	127,66
9	111,84	92	128
12	113,45	88	129,66
18	111,47	85	128
24	108,97	84	127
30	107,97	80	127

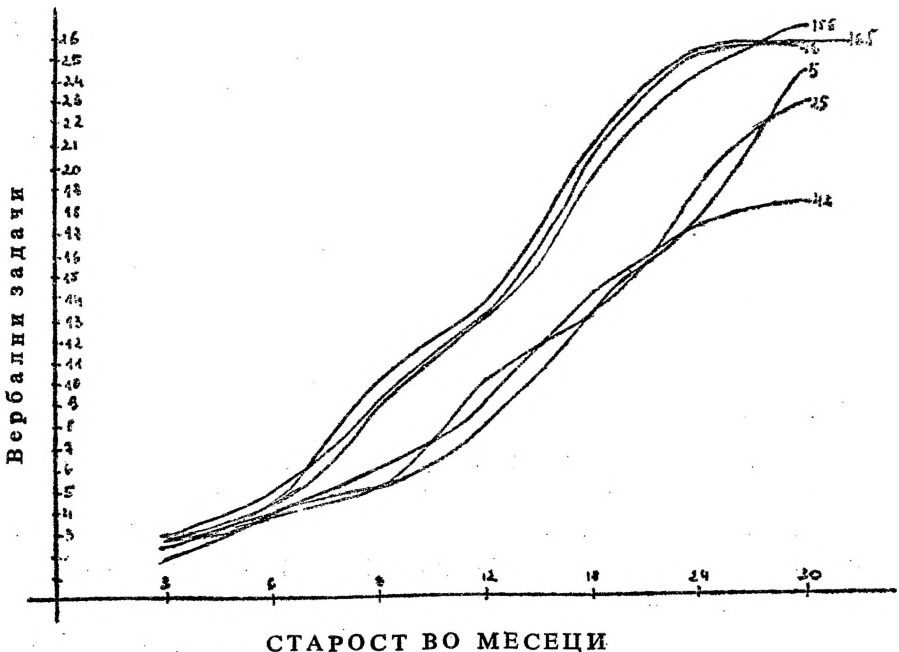
Како што се гледа од табелата бр. 1 нашите таканаречени слаби случаи не отстапуваат многу од просечните индекси за определени возрасти. Со оглед дека во проектот биравме здрави деца немавме случаи за кои би можеле да предвидиеме дека ќе се развиваат како ментално ретардирани.

Слабите случаи со досие бр., 5, 25 и 42 и добрите случаи со досие бр 46, 156 и 156 имаа следни други карактеристики:

Бр. на досие	Пол	Образование		Редот на раѓањето	Социјален поттик	
		мајката	таткото		мајка	јасли
5	машки	основно	квалифик.	2	да	—
25	женски	основно	основно	1	да	—
42	машки	основно	основно	1	да	—
46	женски	средно	квалифик.	1	—	да
156	машки	студент	студент	1	да	—
165	машки	виша	високо	1	—	да

Како што се гледа од приложените карактеристики нашите добри испитаници се од семејства со повисок образовано-социјален статус.

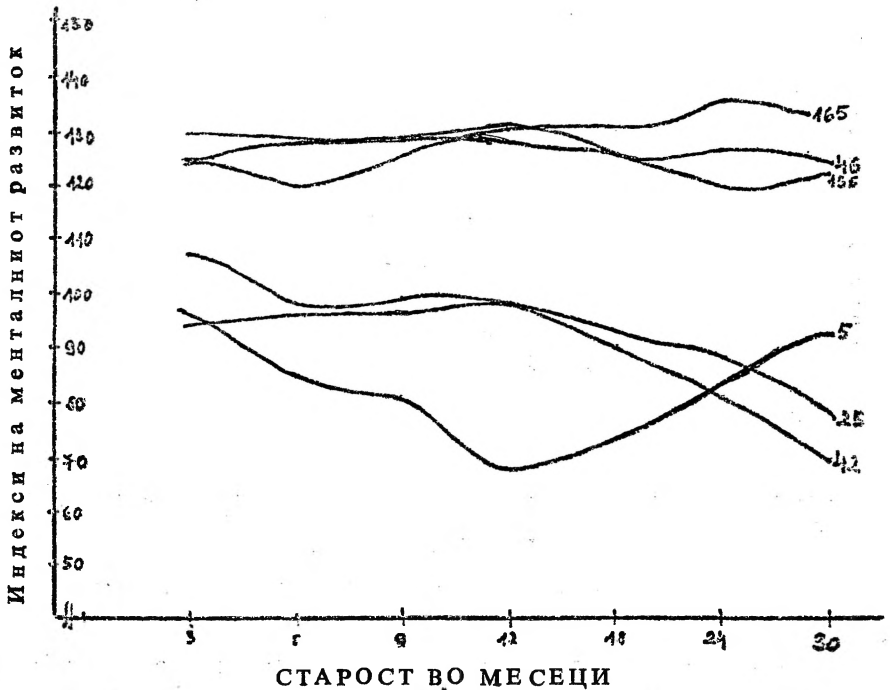
Вербалниот развоток на испитаниците е претставен со индивидуални криви на слика 1. Кривите се добиени по пат на собирање на позитивно решени вербални задачи на секој од прегледите.

Слика 1. Индивидуални криви на вербалниот развоток

Индивидуалните криви на двете групи на испитаниците имаат тенденција на развoтoк, при која се гледа дека сите испитаници имаат исти базични функции речиси сè до 6 месец, а потоа се диференцираат и добрите испитаници побрзо напредуваат.

Ова не е случај со нивните ментални способности. Од сликата бр. 2 се гледа дека тие се разликуваат од самиот почеток, имено дека добрите испитаници имаат од раѓањето повисок општ ментален развoтoк, што може да се објасни со наследните диспозиции.

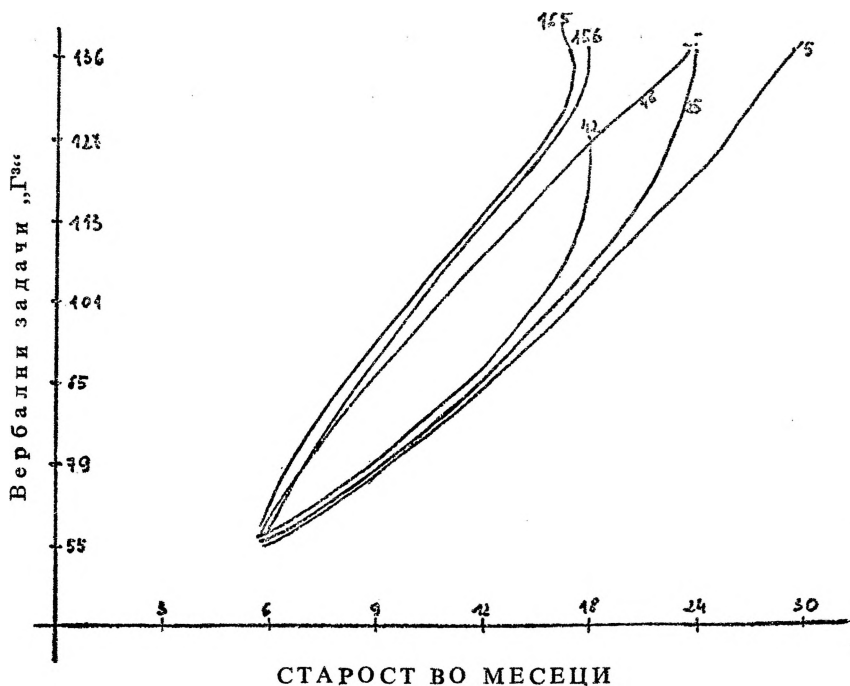

Слика 2. Индивидуални криви на менталниот развoтoк

Да го проследиме сега индивидуалниот вербален развoтoк според анализирањето на задачите групирани со определени кодови.

Задачите кодирани со кодот „Г“ подразбираат почетна вокализација. Овие задачи не ги диференцираат нашите испитаници. Како што наведовме тие претставуваат базични способности и исти се за сите испитаници. Имено, сите деца се раѓаат со диспозиција за говор кој во првите две години и подоцна се развива зависно од нивото на менталните способности. На ваков заклучок не наведува корелацијата што постои помеѓу вербалните способности и менталниот развoтoк, како и податоците од психолошката литература.

Вербалниот развој кодирани со кодот „Г³“, кој обележува вокализација од повисок степен и појавување на зборови, претставен е на сликата бр. 3.

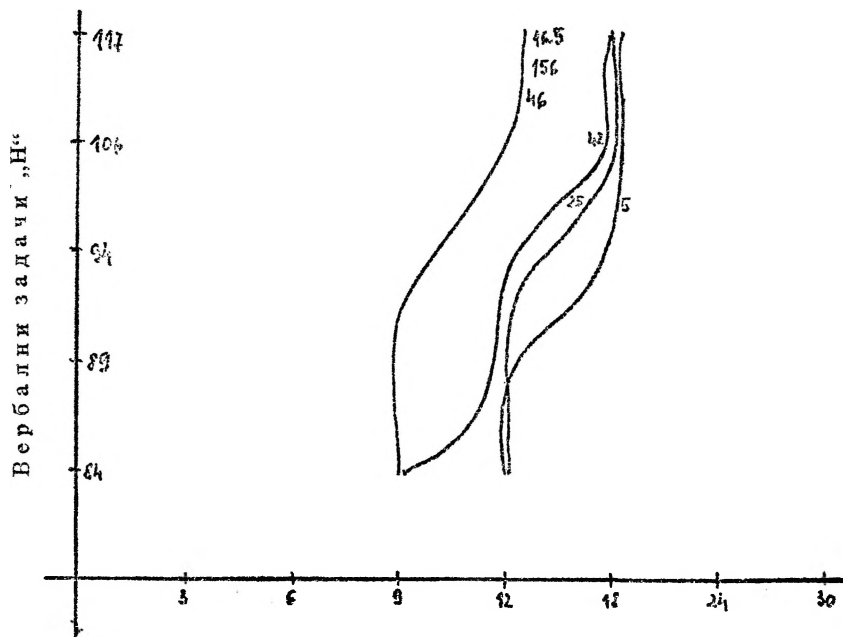

Слика 3. Индивидуални криви на вербалниот развој „Г³“

Како што се гледа во 6 месец настанува диференцијација на испитаниците. Слабите испитаници овој развој го почнуваат од 6 месеци а го завршуваат во 24 и 30 месец, а еден од нив не го завршува ниту во 30 месец. Добрите испитаници исто така го почнуваат овој вид на говорниот развој во 6 месец и веќе во 18 месец го завршуваат со исклучок на еден. Едниот од нив овој развој го завршува во 24 месец.

Што се однесува до задачите кодирани со кодот „Н“, а кои се однесуваат на вербалното разбирање, прикажани се на сликата бр. 4.

Од слабите испитаници овој вид на говорниот развој еден започнува во 9 месец, а двајца во 12 месец и сите го завршуваат во 18 месец.

СТАРОСТ ВО МЕСЕЦИ

Слика 4. Индивидуални криви на вербалниот развикот „Н“

Добрите испитаници овој развикот исто така го почнуваат во 9 месец, но го завршуваат веќе во 12 месец.

Задачите кодирани со кодот „Т“, кои се однесуваат на именување на предмети, прикажани се на слика бр. 5.

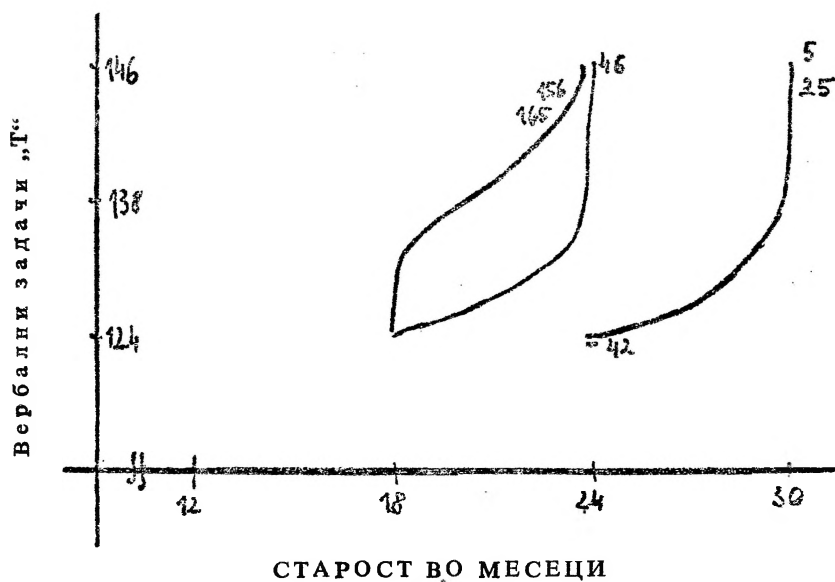
Слабите испитаници го започнуваат овој процес на именување на предмети во 24 месец, а го завршуваат дури во 30 месец.

Добрите испитаници се како и во досегашната дискусија подобри во овој развикот. Го започнуваат порано во 18 месец и го завршуваат порано, во 24 месец.

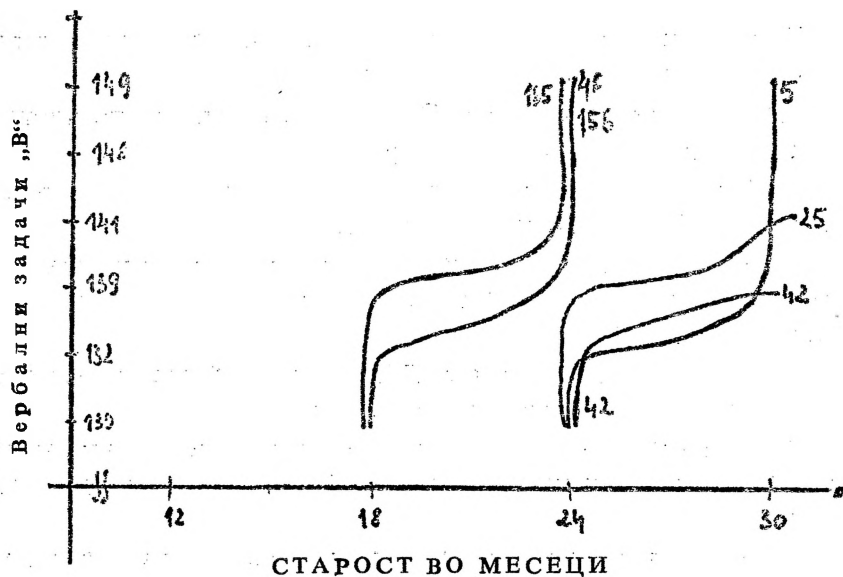
Задачите кодирани со кодот „В“, кои подразбираат именување и покажување на слики прикажани се на сликата бр. 6.

Способноста за именување или препознавање и посочување на слики кај слабите испитаници почнува во 24 месец и не завршува ниту во 30 месец.

Добрите испитаници оваа способност ја развиваат и порано, со 18 месеци, и порано ја завршуваат, во 24 месец.

Слика 5. Индивидуални криви на вербалниот развoтoк „Т“

Слика 6. Индивидуални криви на вербалниот развoтoк: „В“

Што се однесува до задачите кодирани со кодот „3“, кои значат разбирање на два и три предлога, може да се каже дека слабите испитаници ниту го започнуваат ваков вид на развитокот. Добрите само што го започнуваат, овие задачи се тешки и за нив, а тешки се и за американските деца како што наведува Ненси Ђјли во својот прирачник.

РЕЗИМЕ СО ЗАКЛУЧОЦИ

Проблем на истражувањето е вербалниот развиток на децата од раѓање до 30 месеци старост. Испитувањето е извршено лонгитудинално. Децата беа испитувани со „Ђјли скали на детскиот развиток“ на 3, 6, 9, 12, 18, 24 и 30 месеци. Примерокот се состои од 231 здраво родени деца од македонска националност, со постојано живеење во Скопје.

Вербалниот развиток на децата се следи преку 26 ајтеми од Менталната скала од „Ђјли скали на детскиот развиток“. Истите ајтеми кодирани се според функциите кои ги мерат во вербалниот развиток а тоа се: вокализација, појавување на зборови, вербално разбирање, именување на предмети, именување и покажување на слики, како и разбирање на предлози.

Во истражувањето е констатирано дека говорниот развиток на нашите деца е таков каков што е познат во литературата.

Во истражувањето е констатирано исто така дека во вербалниот развиток нема разлики помеѓу половите.

Вербалниот развиток значајно корелира со менталниот развиток.

Образованието на родителите е во извесна корелација со вербалниот развиток на нивните деца.

Возраста на родителите, редот на раѓањето на децата во семејството, како и варијаблата социјален поттик на говорен развиток (со која е обележено кој го чува детето: мајката, го носат во јасли и детето го чуваат други) не корелираат со вербалниот развиток на децата.

Во истражувањето исто така се следеше индивидуалниот вербален развиток на 3 деца кои покажаа најдобар ментален развиток во сите 7 испитувања како и 3 деца кои покажаа најслаб ментален развиток. Диференцијацијата на овие деца почнува од 6 месе и тоа: добрите испитаници имаат подобар вербален развиток од слабите, анализирано според кодови на говорниот развиток.

Literatura:

- Аскарина Н. М. и други (1969) : Развитие и воспитание ребјонка от рођења до трјох лет. Просвешчение. Москва
- Bayley Nancy (1970) : Development of mental abilities. Carmichaels Manuel of child psychology. Paul. H. Mussen.
- Bayley Nancy (1969) : Manuel for the Bayley scales of infant development. The Psychological Corporation, New York.
- Bee Helen (1975) : The developing child. Harper Row, New York.
- Donaldson M. (1978) : Childrens minds. Fontana Collins. London.
- Čuturić Nevena (1971) : Utjecaj naobrazbe roditelja na mentalni razvoj djece u dobi do tri godine. Arhiv za zaštitu majke i djeteta. Vol. XV, br. 4—5, Zagreb.
- Eichorn H. D. (1971) : The Berkley longitudinal studies: continuities and correletes of binavtor. The Annual meeting of the Ontario Pscycological Association. february 3.
- Елагина М. Г. (1977) : Влијание некоторых особенностей общенія на возникновение активной речи в ранем возрасте. Вопросы психологии 2
- Grupa autora (1981): Razvoj govora kod deteta. Zavod za udžbenike i nastavna sretstva. Beograd.
- Ivić Ivan (1978) : Čovek kao animal simbolikum. Nolit. Beograd.
- Конова И. М. (1968) : Голосовие реакции детей первого года жизни и их свјаз с разнообразными формами поведенија. Вопросы психологии нум. 5
- (Кольцова М. (1973) : Ребјонок учителја говорит. Советскаја Русија, Москва.
- Keračićeva, Joveva (1974): Neki naši iskustva od ispitivanja na mentalniot razvitok na decata od 3 do 18 meseci. II Jugoslovenski simpozium za zdravstvenata zaštita na nivo na zdravstveni domovi, Skopje.
- Лубинскаја А. А. (1971) : Детскаја психологија. Просвешчение. Москва.
- Маркова А. К. (1973) : Периодизација речевог развитија. Вопросы психологии н. 7
- Mc Carthy D. (1954) : Language development in children. Carmichaels Manuel of child psychology. Paul H. Mussen.
- Попова М. И. (1968): Особенности речевих проявлений детей первого полугодия второго года жизни. Вопросы психологии. 4.
- Pruha Jan (1974) : Research on child language in East European countries. Journal of Child Language, Vol. 1 n. May 1974.
- Piaget J. (1964) : Language and Thought from the genetic point of view, Vintage books edition, New York.
- Smiljanić V. (1972) : Teorije razvoja govora. Simpozium o dečjem govoru. institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- Smiljanić V. (1978) : Verbalne sposobnosti u merenju inteligenucije. Psihologija, XI—br. 3 Beograd.
- Sege L. i drugi (1973) : Влијание семеиново и обществоново воспитанија на соматическое и психическое развитие детей до трјохлетнево возраста. Вопросы психологии н. 2
- Štern V. (1938) : Psihologija ranog detinjstva. Geca Kon A. D. Beograd.
- Schachter F. F. I drugi (1978) : Do girls talk earlier? Mean Length of Utterance in toddlers. Developmental Psychology Voll 4, n 4.
- Vasić S. (1973) : Dečji govor. Predškolsko dete br. 1—2.
- Vasić S. (1976) : Razvojni redosled za usvajanje različitih oblika govornoga ponašanja. Predškolsko dete br. 4.
- Vigotski Lav (1977) : Mišljenje i govor, Nolit, Beograd.
- Запорожеу А. В. и Лисина М, И, (1974) : Развитие общенія у дошкольников. Педагогика. Москва.
- Zazzo R. (1980) : Poreklo čovekove osećajnosti. Zavod za udžbenike i nastavna sretstva. Beograd.
- Zazzo R. (1966) : Raznovrsnost, stvarnost i fikcija longitudinalne metode. internacionalni kongres psihologa, Moskva. (prevod)

Keramičieva Ružica

LONGITUDINAL STUDY OF INFANT LANGUAGE TO THE AGE OF 30 MONTHS

Summary

This study is a research of the verbal development of children from birth to the age of 30 months. It was done using the longitudinal method. Subjects were examined with the „Bayley Scales of Infant Development“ at the ages of 3, 6, 9, 12, 18, 24 and 30 months. The sample consisted of 231 normally born children of macedonian nationality permanently settled in Skopje.

26 items of the Mental Scales of the „Bayley Scales of Infant Development“ were used for following the verbal development of children. These items are grouped according to the functions of verbal development which they measure. They are: vocalization, word appearing, verbal reasoning, naming objects, naming and showing pictures as well as adverb understanding.

This study showed that there are no differences between sexes in verbal development, that verbal development correlates significantly with mental development, that verbal development is also correlated with parents school education. It was also found that parents age, childrens birth order as well as social encouragement of the verbal development — do not correlate with the verbal development of children.